

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 14.01.2018

Kabul Tarihi: 19.02.2018

Sayfa: 38-48

ISSN: 2147-8872

İNSAN NEDEN, NASIL, NEYE GÜLER?: KELOĞLAN HIÇ ALIYOR MASALINDA GÜLMECE*

Aysun Dursun**

Özet

Sözlü kültür anlatıları toplumsal belleğin yansımasıdır. Bu anlatılar içinde taşıdığı semboller ve kültürel kodlar aracılığıyla önemli bir yere sahip olan masallar, bireyler arasında kuvvetli bağlar kurulmasına yardımcı olur.

Masallar pek çok öğretiyi geleceğe taşıyan, gündelik hayatın içinde aktif bir rol oynayan anlatı türlerindedir. İnsanı, yaşamı ve mutlulukları kimi zaman olağanüstü unsurlarla, kimi zaman sıkıntı ve üzüntüleri yaşanmış veya yaşanması muhtemel olaylar üzerinden örnekler vererek aktarırlar. Yaşamın içindeki her türlü duygu, durum ve olayı masal dünyasında gören/öğrenen, dinleyiciyi/okuyucuyu adeta hayata hazırlar, zorluklarla mücadele etmeyi ve onları aşmayı eğlendirerek öğretir. Keloğlan Masalları söz edilen nitelikleri taşımaktadır.

Yaşamın içinde yer alan ve kimi zaman toplumsal yaşama yön veren mizah, Türkçede “gülmece” kelimesiyle karşılır. Tarih boyunca mizah, çeşitli boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Asıl mesele gülme eyleminin gerçekleştirilmesini sağlayan nedenler ve bu nedenlerin sosyokültürel bağlamıdır. Bu bağlam toplumlara göre değişkenlik göstererek gülme eylemi çeşitlenir.

Yüzyıllar içinde gülmecenin gerçekleşmesi için gereken nedenlerle ilgili pek çok düşünür görüşlerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada söz konusu düşünürler arasında yer alan Henri Bergson'un *Gülme-Komiğin*

* Mevcut çalışma 19-21 Ekim 2017 tarihleri arasında Bakü/Azerbaycan'da düzenlenen II.Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi'nde sunulmuş olan "**Keloğlan Hiç Alıyor Masalını 'Gülme'ce ile Okumak**" adlı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr.Öğr.Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-1614-3618, aysundursun@gmail.com

Anlamı Üstüne Bir Deneme- adlı eserinden hareketle Türkiye’de en çok bilinen ve sevilen masal tiplerinden biri olan Keloğlan, *Keloğlan Hiç Alıyor* masalı örneğinde değerlendirilecektir. Bu masal aracılığıyla gülmenin, komiğin gerçekleşmesini sağlayan nedenler açıklanarak, toplumun neye, nasıl güldüğü Keloğlan tipi üzerinden ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keloğlan, Masal, Henri Bergson, Gülme, Toplum.

HOW, WHY, TO WHAT HUMAN LAUGHING? HUMOR IN FOLKTALE OF KELOĞLAN GET NOTHING

Abstract

The narratives of oral culture is a reflection of social memory. The folk tales which have an important place in this narratives by means of carrying symbols and culturel codes, help to establish strong bounds among persons.

Folktale is one of the species of narrative which carried many tenets to future and play active rol in daily life. It transferred person, life and happiness sometimes with extraordinary elements, and sometimes distress and sadness by giving samples above the cases which experienced or probably experienced. It fit the listener/reader for the real life who learned every kind of emotion, situation and event from taleworld and teach them by amusing to struggle for difficulties and overcome them. Keloğlan folktales, carry these mentioned qualities.

Humor takes place in life and sometimes shapes social life, which corresponds to the word “gülmece” in Turkish. Throughout history, humor has been assessed in various dimensions. The real issue is the reasons that make laughing happen and the socio-cultural context of these reasons. This context varies according to the societies, and the act of humor varies.

Over the centuries, many thinkers have expressed their views on the reasons necessary for the laughter to happen. In this study, Keloğlan, one of the most well-known and most popular folktales in Turkey, will be evaluated within the sample of the folktale of *Keloğlan Get Nothing*, based on *Laughter- An Essay On The Meaning Of The Comic-* work by Henri Bergson, who is one of the thinkers on the mentioned subject. Through this folktale, the causes, which make the laughing and comic happen, will be explained, to what and why the society laughing via Keloğlan type will be displayed.

Key Words: Keloğlan, Folktale, Henri Bergson, Laughing, Society.

GİRİŞ

Düşünme gibi insana özgü bir eylem olarak kabul edilmiş gülmenin, sosyal, kültürel, psikolojik, fiziksel vb. gibi pek çok açıdan değerlendirilmesi gerekir. Farklı unsurlar ve nedenler etrafında oluşan bu hareketin ortaya çıkmasında mizah önemli bir yere sahiptir.

Arapça bir kelime olan “mizah”, Türkçe “gülmece” kelimesinin karşılığıdır. “Bir gerçeği alay, nükte ve latifelerle süsleyip güldürücü yanlarıyla ortaya koyan sözlü veya yazılı sanat türü, eğlenmek, güldürmek, hoşça vakit geçirmek maksadıyla incitmeden bir kimseye takılma, şaka yollu alay etme” (Ayverdi 2011, 830) anlamları taşıyan mizah kavramı kapsamında şaka, latife, nükte, ironi vb. gibi pek çok tanımın bilinmesi gerekir. Günlük yaşamın içinde kimi zaman düşündürme kimi zaman eleştirme, iğneleme ve kimi zaman da eğlendirme, rahatlama amacıyla gülen insan, mizahı bu eylemi gerçekleştirmek için adeta bir araç olarak kullanır.

Bireyler arası ilişkilerde, edebiyat, sanat ve ticaret vb. gibi alanlarda sıkça kendine bir yer bulan gülme pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır. Platon gülmenin özentiyle güdülenen, kendini tanıma eksikliğine dayanan hareket, Aristoteles uygar bir adamın çekinmesi gereken, ahlakı, sanatı ve dini küçük düşüren bir davranış olduğunu, Cicero ayıp kavramının, sosyal sapmadan ileri geldiğini ve mizahın işlevinin bu sapmayı, sosyal olarak kabul edilebilir yolla düzeltmek olduğunu söyler. Schopenhauer gülmeyi bir kavram ile onunla ilişki içinde olduğu düşünülen nesnelere arasında aniden algılanan uyumsuzluk, Huizinga insana özgü, gayriciddi fizyolojik bir olay olarak değerlendirirken H. Bergson’a göre gülme, uyumsuzluğa karşı verilen toplumsal cezadır (Öğüt Eker 2014, 16-17).

Gerginlik ve esneklik birbirini tamamlayan iki güçtür. Yaşamın içinde gerçekleşen olaylar veya durumlar karşısında dikkatin yüksek olması ve aynı zamanda durumlara/olaylara uyum sağlayacak ruh yumuşaklığına sahip olunması gerekir. Toplum sürekli ve karşılıklı bir uyum çabası görmek ister, bu uyum sağlanmadığında bir tepki verir. Söz konusu durum karşısında oluşan farklılığa toplumun tepkisi, toplumsal bir jest olarak gülme şeklinde tezahür eder. Gülme eylemi aracılığıyla topluma uymayan kişilerin eğitildiği görülür. Bununla birlikte insanın yalnızca insanı anlattığı veya sergilediği tarafsız bir alanda beden, akıl ve karakter katılığı kalır. Bireylerin uyumu için toplum bu katılığı gidermek ister. “Komik” bu katılık, “gülme” de buna verilen cezadır. Bir başka bakış açısıyla komik, toplum ve kişinin korunma kaygılarından kurtulup, birbirlerine sanat yapıtı gözüyle bakmaya başladıklarında doğduğu için gülmenin estetik bir yönü de vardır (Bergson 2006, 18-19).

Estetik kaygı, insanlık tarihinin en eski anlatı türlerinden biri olan masalarda da görülür. Masallar geçmişten günümüze topluma ait pek çok kültür kodu taşırlar. Bir toplumun neye gülüp neye ağladığı, dünyayı nasıl anlamlandırdığı kültür kodlarının metinler içinde kendine önemli bir yer bulmasından anlaşılmaktadır. Masallar üzerine dünya çapında çalışmalar yapan ve masal tipleri kataloğunu hazırlayan A. Aarne ve S. Thompson’a göre masallar, “Animal Tales/Hayvan Masalları, Ordinary Folk-Tales/Asıl Halk Masalları, Jokes and Anecdotes/Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar (Fıkra-Masal¹), Formula Tales/Zincirlemeli Masallar ve Unclassified Tales/Sınıflandırılmamış Masallar” olmak üzere beşe ayrılır (Aarne-Thompson 1964, 374-509, Sakaoğlu 2003, 13). Türk masal tipleri arasında önemli bir yere sahip olan Keloğlan Masallarından *Keloğlan Hiç Alıyor* adlı masal, *The Types of The Folktale* adlı esere göre Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar (Fıkra-Masal) başlığı

¹ Prof. Dr. Mehmet Naci Önal, *Muğla Masalları (Araştırma-İnceleme)* adlı çalışmasında “Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar” başlığının yerine “Fıkra-Masal” başlığını kullanmıştır (Önal 2011, 5).

altında yer alan bir tip numarasına sahiptir. Kültür-insan-mizah ilişkisi dikkate alınarak bu çalışmada söz konusu masal, Sezgicilik akımının temsilcisi Henri Bergson'un gülme teorisiyle incelenecektir.

I. GÜLME KURAMLARI VE H. BERGSON'A GÖRE GÜLME

İnsanlık âlemini doğrudan ilgilendiren gülme eylemi, pek çok düşünür tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve çeşitli kuramlar etrafında incelenmiştir. İnsanın neye, neden, nasıl güldüğü sosyal, psikolojik, fiziksel, kültürel birçok etmenle ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

1. Gülme Kuramları

İnsan bedeninin, beyin, kalp ve karaciğer olmak üzere başlıca üç parçası olduğuna ve üç ana parçanın insan yaşamında baskın olan ruhsal özellikler barındırdığına inanılırdı. Günümüzde doğa koşullarının insan yapısına, karakterine ve davranışlarına etki ettiği bilinen bir gerçektir. Herhangi bir davranış, bazı kimselere doğal gelirken, başka kimselerce hoş görülmebilir, gülünç bulunabilir (Özünü 1999, 18). Başlıca gülmece kuramları dört başlık altında değerlendirilmektedir.

En eski ve kuvvetle muhtemel en yaygın gülme kuramı, gülme eyleminin bir kişinin diğer kişiler üzerindeki üstünlük duygularının ifadesi olarak görülmesidir (Morreal 1997, 8). Üstünlük Kuramı için Platon, Aristoteles gibi düşünürlerin bu konudaki görüşleri temel hareket noktası sayılmış, Hobbes tarafından da geliştirilmiştir. Kurama göre, herhangi bir gülmece unsurunu veya fikrayı okuyan/duyan/seyreden bir kişi, olay kahramanının yaptığı yanlışlığı kendisinin yapmayacağını düşünerek kendisini gülmece kahramanından daha üstün hisseder, bir rahatlama duyar, bu durum hoşuna gider ve güler (Özünü 1999, 21). Platon'a göre bu gülüş bir ruh acısının tezahürüdür, belirli bir kötümeyi içerir ve bu da zararlı bir şeydir. Aristoteles de gülmeyi alay etmenin bir yolu olarak kabul eder. Bununla birlikte insanların başkalarının kendilerine gülmelerini hoş karşılamadığından yola çıkarak çok abartılmamak kaydıyla gülmenin haksızlık yapma tekrar doğru yöne sevk etmesinin toplumsal düzenleyici işleviyle yaşamın içinde yer aldığını belirtir. Bu görüşleri güçlendirerek devam ettiren Hobbes, insanlığın genel teamülünün gücü elinde bulundurmaya yönünde olduğunu ifade eder (Morreal 1997, 8-10).

Uyumsuzluk/Uyuşmazlık Kuramı, umulmadık mantıksız veya uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepki olduğu için bilişsel ve düşünsel açıdan değerlendirilmelidir. İnsanlar belirli kalıpların bulunmasını bekledikleri düzenli bir yaşam sürme eğilimindedir. Bu kalıpların dışına çıkılan bir durum olduğunda kişi de gülme eylemi gerçekleşir (Morreal 1997, 24-25). Kuramın öncüleri Kant ve Bergson gibi filozoflardır. Kurama göre, herhangi bir gülmece metninde olayların akışında, dinleyici veya okuyucuda, olayların nasıl sona ereceğine ilişkin bir beklenti vardır. Olaylar beklenilenin dışında geliştiği zaman, insanlar bir çeşit şoka uğrarlar. Umulanın tersi bulunduğu zaman, o sonuç insanların gülmesini sağlar. Psikoanalitik Kuram, filozof ve psikoanalist Freud tarafından ortaya atılmıştır. Kurama göre, her insanda gizli kalmış bir saldırı isteği vardır. Zaman zaman davranışlarında ve konuşmalarında insan bu isteğini açığa çıkarabilir. Söz konusu istek gerçeklerle çakışınca da bir terslik doğar, bu terslik de insanları güldürür. Kavrama Kuramının öncüsü Gregory

Bateson'dur. Kurama göre, olayların ve konuşmaların akışında bazı zıtlık noktaları ve mantıksal sorunlar bulunur. Bu sorunlar gülmeye yol açar (Özünü 1999, 21).

Mizahın malzemesi eğlendirici, felsefesi ve kuramları ise ciddidir. Kullanılan malzemenin güldürme özelliği ile kuram ve değerlendirilmesinin ciddiyeti mizahın paradoksudur (Öğüt Eker 2014, 5). H. Bergson'a göre insana özgü olan ve katılık olarak düşünülen ciddiyetin bozulması gülüncü ortaya çıkarır. Hayatın içindeki bu zıtlık yaşamsallığın vazgeçilmez işaretidir.

2. H. Bergson'a Göre Gülme

İnsan sosyal bir varlıktır. Toplumun kabulleri mizahın adeta belirleyicisidir. H. Bergson gülmenin gerçekleşebilmesini çeşitli şartlara bağlar. İnsana özgü olan şey komiktir. Çevrede ve günlük hayatta bir şeye gülerken aslında onda tezahür eden insana benzer yanlara gülünür. Gülme eyleminin, ayağı takılıp yere düşen bir kişiye karşı gerçekleştirilebilmesi, komiğin etki etmesi için sakin ve dümdüz bir ruh düzlemine değmesi, duyguların bir kenara bırakılması, bir süreliğine sevginin göz ardı edilmesi, acıma hissini ortadan kaldırılması hiç olmazsa karşısındaki duyulan merhamet ve sevgi gibi duyguların kısa bir süreliğine de olsa unutulması gerekir. H. Bergson'a göre komik, "arı zekâ"ya seslenir. Ancak toplumdaki diğer bireylerin zekâlarıyla bağlar koparılmamalıdır. Çünkü insan için gülmenin yankıya ihtiyacı vardır, tek başına birey komiği duyamaz. Bu bakımdan gülmeyi doğru anlayabilmek için onu doğal ortamına, topluma yerleştirmek gerekir. Birlikte yaşamının kimi gerekliliklerine yanıt vermesi ve toplumsal bir anlam taşıması gereken gülme eylemi bir toplumun törelerine, düşüncelerine, kültürüne bağlı olduğu için birçok komik etki bir dilden bir başka dile çevrilemez (Bergson 2006, 11-13).

Komik bir sonuç komik bir sebepten ileri geldiği zaman, bu sebep ne ölçüde doğal bulunursa sonuç da o kadar komik olur. Gülmecenin en önemli etmeni şaşırtıcı olmasıdır. Gülmecede bir olayı anlatan kişi/yazar, dinleyiciye/okuyucuya olayın yüzey anlamında gerçek ama aslında gerçek olmayan yanını verir (Bergson 2006, 15). Bu metinlerin çakışma noktasında gülmece yer alır. Gülmece aynı zamanda dilin bilinçaltı kullanımınıdır. Dil dizgelerinin birbirine karıştırılması ve bu dil dizgelerinin bozulmasıyla da gülmece unsurları ortaya çıkar (Özünü 1999, 31-32).

II. KELOĞLAN HIÇ ALIYOR MASALINDA GÜLMECE

Keloğlan Hiç Alıyor adlı masalın Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav'ın *Typen Türkischer Volksmärchen* adlı eserinde Typ 328 Hiç (Eberhard-Boratav 1953, 362) tip numarasıyla "Dumme und faule Männer und Frauen/Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar" başlığı altında, Annti Aarne ve Stith Thompson'un *The Types of The Folktale* adlı eserinde 1687 -The Forgotten Word/Unutulmuş Sözcük- (Aarne's-Thompson 1964, 478) tip numarasıyla Jokes and Anecdotes/Şakalar ve Anektodlar (Fıkra-Masal) (Aarne-Thompson 1964, 374-521) başlığının "The Stupid Man/Aptal Adam" alt başlığı altında değerlendirildiği görülmektedir. Masaldaki gülmece unsurlarını anlaşılabilir kılmak adına metnin kesitleri aşağıda verilmektedir.

A. Masalın Kesitleri

1. Keloğlan Hiç Alıyor²

a. Başlangıç Durumu

1. Bir Keloğlan ve anası vardır.

b. Keloğlan'ı Harekete Geçiren Unsur/ Olay

1. Anası, Keloğlan'ı "hiç" almaya bakkala gönderir.

c. Keloğlan'ın Serüvenleri/ Aştığı Engeller

1. Keloğlan tuz almak üzere yola çıkar ve eve gidene kadar birçok kişiden azar işitir.

a. Keloğlan anasının dediğini unutmamak için yol boyunca "Hiç, hiç" der.

b. Yolda balıkçılara rastlar, balıkçılar Keloğlan'ın dediklerini duyunca sinirlenir onu döver ve "Birisi çıktı, ikisi daha gelsin" diyeceksin derler.

c. Keloğlan yolda bir cenazeye karşılaşır, Keloğlan'ın söylediklerini duyan cenazeden bir kişi sinirlenir ve "Hak rahmet eylesin" diyeceksin der.

d. Keloğlan yolda kuduz bir köpeğin leşiyle karşılaşır, köpeğin leşini götürenler sinirlenir ve "Öf ne kokuymuş, püf ne kokuymuş" diyeceksin derler.

e. Keloğlan bu sözleri de tekrarlayarak gider, yolda hamamdan çıkan kadınlara rastlar; kadınlardan biri Keloğlan'ın kafasına vurur ve " Oh ne güzel, oh ne iyi, mis gibi" diyeceksin derler.

f. Keloğlan kavga eden iki adamın yanından geçer, adamlar bu söylediklerini duyunca sinirlenir ve Keloğlan'ı kovalamaya başlar.

g. Keloğlan yolda köpekleri, terlikçileri, oğlunun kulağını çeken bir adamı görür; hepsine sırasıyla söylememesi gereken, yanlış şeyler söyler.

h. Adam, farkında olmadan Keloğlan'a "hiç" demesini hatırlatır.

ı. Keloğlan bakkala gidip, tuz alır.

d. Sonuç Durumu

1. Keloğlan eve gelir, geç kaldığı için anası çok sinirlenir.

2. Anası, Keloğlan'ı döver; başına bir işkembe geçirip bir köşeye oturtur (Dursun 2008, 49-51).

B. Masalda Gülmeceyi Sağlayan Unsurlar

Toplumlar, masalların sembolik dili vasıtasıyla ve Keloğlan gibi sembolik tipler aracılığıyla hayattan beklentilerini, geleceğe bakış açılarını, hayallerini ve belki de rüyalarını nesilden nesile aktarma olanağına sahip olurlar (Dursun 2008: 374). Hayatın her yönünü

² Masal, Tahir ALANGU'nun *Keloğlan Masalları* (Alangu 1967, 77-82) adlı eserinde yer alan metin dikkate alınarak kesitlere ayrılmıştır.

genellikle temsili tipler üzerinden bir misal çıkarmak amacıyla veren masalarda bu aktarım çoğu zaman gülmece unsurları kullanılarak yapılır. Bu özelliğiyle Keloğlan masalları tipindeki masallar, eğlendirerek öğreten metinlere dönüşerek toplumsal bellekteki yerini alır.

Masal, H. Bergson'un *Gülme-Komiğin Anlamı Üstüne bir Deneme*- adlı eserindeki başlıklar dikkate alınarak incelendiğinde metnin tamamında hayata kaplanmış mekanikliğin ipli kukla ve kutudan çıkan yaylı oyuncak ile görüldüğü, akis, kartopu, olay dizilerinin birbirinin içine geçmesi yoluyla ortaya çıkan ses, söz ve hareket tekrarlarının gülmeceyi yaratan asıl unsur olduğu tespit edilmiştir.

1. Hayata Kaplanmış Mekaniklik

Gülmece-kültür-yaşam ve insan arasında sıkı bir bağ vardır. İnsanlar üzüntülerini, sevinçlerini, eleştirilerini, yergilerini karşılardaki kişiye iletirken bir rahatlama mekanizması olarak gülmeden yararlanır (Öznlü 1999, 35-37). *Keloğlan Hiç Alıyor* masalında durum ve söz komiği bir arada görülmektedir. Masalın kesitlerinde daha sonradan yaşayacaklarına gülünecek bir Keloğlan tipi vardır. Ancak Keloğlan'a gülünebilmesi için H. Bergson'un ifade ettiği gibi Keloğlan tipiyle empati kurmadan duygusuzluk göstermek gerekir.

Gülünç, ilk anda insanın sosyal ilişkilerinden türeyen niyetlenilmemiş bir keşif olarak ortaya çıkar (Freud 2012, 219). Annesi tarafından "hiç" almak üzere bakkala gönderilen Keloğlan'ın yol boyunca karşılaştığı bütün tiplerle kurulan ilişki tesadüflere dayalıdır. Dinleyicinin/okuyucunun gülme eylemini gerçekleştirmesini sağlayan neden, bu önceden hesap edilmemiş keşfin sonucu olarak görülür.

2. İpli Kukla

Gülünç duruma düşenler, düştükleri durumun farkında olmadıkları için komediye oluşturan yazarlar veya anlatıcılar, anlatı kahramanını kukla gibi oynatır. Kuklaların bazılarının iplerini de dinleyiciye veya okuyucuya verir. Masalda Keloğlan düştüğü komik durumun farkında olmadan yanlış sözleri, yanlış insanlara söyleyerek her defasında benzer hatayı yineler. Hayatın bütün ciddiyetini komediye çevirmek için görünüşteki özgür hareket ve davranış alanını kısıtlayan bir ip oyunu tasarlamak gerekir. Bir kişi sahnede istediği gibi konuşup hareket ediyor gibi görünse de kendisiyle eğlenen bir adamın oyuncağı konumundaysa komik oluşur (Bergson 2006, 17). Masal boyunca Keloğlan'ın dayak yemesine rağmen tekrarlarını sürdürmesi yaşadıkları üzerinde bütün olaylardan soyutlanarak düşünmeden sadece "yap" denileni yaptığı görülerek ipli kukla özelliği gösterdiğini ortaya koyar.

Bedenin makine gibi görünmesi, biçimin özün önüne geçmesi, insanlara eşya gibi davranılması gibi unsurlar gülmedeki mekanikliği ifade eder. Doğada, kişide veya toplumda, hayatın üzerine kaplanmış bir mekanizma izlenimini doğuran hareketler, sözler, kıyafetler, görüntüler kişiyi güldürür. Mekanikle canlıyı birbirlerine girmiş gibi görmek, hayatın hareketliliği üzerine kaplanmış ve onun çizgileriyle yumuşaklığını benimseyerek taklide yönelmiş herhangi bir katılığın daha belirsiz bir biçimde algılanmasına neden olur. Canlıya kaplanmış mekanikte görülen komiklik, canlı vücudun makine gibi katılaştırmadan ileri gelir.

Bu yüzden de bazı kıyafetlere gülünür. Kıyafetin durgun katılığıyla onu taşıyan beden yumuşaklığını karşılaştırmak güldürür. Kıyafet değiştiren bir adam komiktir ama kıyafet değiştirdiği sanılan adam da komiktir. Törenlerin resmîyeti ve ciddiliği, o toplumun bireylerinin geleneklerine bağlı olmaları, o resmîyet ve ciddiyetle özdeşleşmelerinden kaynaklanır (Bergson 2006, 27-28, 31).

Cenaze gibi üzücü bir o kadar ciddi ortamlarda insanların davranış biçimleri birbirine benzer şekildedir. Yapılması gerekenler adeta bir yerde yazıyormuşçasına insanların beraber hareket etmesini sağlar. Buna karşılık masalda Keloğlan'ın geleneği hiç bilmeyen bir tip gibi anlatılarak balıkçılardan öğrendiği "Hak rahmet eylesin, geride kalanlara ecir sabır versin" demesi gerekirken "Birisi çıktı, ikisi daha gelsin" (Alangu 1967, 78) demesi ciddiyetle bedene kaplanan mekanikliği bozarak gülmeye sebep olmuştur. İnsanların eşya gibi davranması veya onlardan eşya gibi bahsedilmesi komiktir. Eşya izlenimini veren, birbirlerine eşyaymış gibi vuran, top gibi yuvarlanan palyaçolara gülünmesinin sebebi budur (Bergson 2006, 36-37). Keloğlan yolda giderken terlikçi dükkânının yanından geçer. Terlikçilere işlerinde başarılı olabilmeleri için "Çek çek uzasın, çok çok uzasın" demesi gerektiğini öğrenir (Alangu 1967, 81). Keloğlan'ın bu sözü, oğlunun kulağını çekip azarlayan babanın yanından geçerken tekrarlaması ile gülmeceyi yaratır.

3. Kutudan Çıkan Yaylı Oyuncak

Bir yay gibi gevşeyip boşalan, sıkıştırılmış bir duygu ve bu duyguyu yeniden sıkıştırmaktan zevk alan bir düşünce, kelimelerin tekrarı sonucu komiği oluşturur. Bastırıldıkça ve ezildikçe tekrar tekrar aynı yüksekliğe ulaşan bu oyuncak komiktir. Sahnede düşüp devrilen, kalkıp yeniden devrilen veya sürekli sahneden itilen birinin, sahnenin çeşitli yerlerinden aniden çıkması komiktir. Benzer durum söz komiği için de geçerlidir. Söylenen fakat söylenmesiyle birlikte susturulan, buna rağmen yine söylenen bir düşünce komiği oluşturur. Güldürücü bir sözcüğün tekrar edilmesinde genellikle bir yay gibi gevşeyen sıkıştırılmış bir duygu ve duyguyu yeniden sıkıştırmaktan hoşlanan düşünce gerilimi artırır (Bergson 2006, 42-44).

Kutudan fırlayan yaylı oyuncak, yaşamın inatçı yönünü, mekanik tekrarcılığı ve aynı zamanda yok edilmezliği simgeler (Koestler 1997, 35). Söz konusu gerilimin boşalması gülmeyi sağlar. Bu noktada tekrar, komiğin esas unsuru haline dönüşür. Masalda defalarca dayak yemesine rağmen -belki de biraz inatla- tekrar tekrar aynı hataları yapan Keloğlan'ın durumu ve söyledikleri gülmeceyi yaratır. Sıklıkla dayak yemesine rağmen yaptığı mekanik tekrarlar sayesinde zihnindeki bilginin yok olmasına engel olur. Masal anlatıcısının "Ah demiş of demiş, Keloğlan yoluna devam etmiş" (Alangu 1967, 78-81) şeklinde masal boyunca tekrar eden ifadesi söz komiğini oluşturan unsurlardan biridir.

4. Serilerin Birbirinin İçine Girmesi -Kartopu-Geriye Çevrilebilirlik-Tekrar-Akis

Birbiri ardına dizilen ve böylece ilerleyen olaylar, başlangıç noktasına dönerse komik olur. Domino taşlarının veya kurşun askerlerin birbirini devirmesi, olayların kartopu gibi büyümesini sağlar (Bergson 2006, 48). Keloğlan'ın tekrar ettiği sözlerin bir sonraki olayın başlamasını sağlaması ve masalın sonunda Keloğlan'ı masal başında söylediği "hiç"

sözcüğüne döndürmesi (Alangu 1967, 82) H. Bergson'un bahsettiği kartopu kuralının geriye çevrilebilirlik mekanizmasının başarılı bir örneğidir. Mekaniklik tek yönlü olduğunda gülünçken, dönüp dolaşıp aynı noktaya geldiği zaman daha gülünç olur. Masal boyunca dizilerin iç içe geçmesi durumu söz konusudur. Olaylar, hem birbirlerinden mutlak olarak bağımsız iki olay dizisine ait olup hem de birbirlerinden tamamen farklı iki anlama gelirse gülünç olur (Bergson 2006, 55). Bir kişiyi başka biri veya bir şeyi başka bir şey sanarak yapılan yanılgılar komiği yaratır. Keloğlan'ın "hiç" almak için evden çıkması ve yol boyunca farklı kişi ve durumlarla rastlaşıp karşısındaki kişilerle yanlış anlamalar yaşamaları dizilerin iç içe geçmesini sağlayarak gülüncü yaratır.

5. Komik Tipin İşlenmesi

Mizah, yüksek karmaşıklık düzeyindeki bir uyarının fizyolojik tepkiler düzeyinde büyük ve belirli bir tepki meydana getirdiği tek yaratıcı eylem alanıdır. Bu yaratıcı eylem alanında bir paradoksu kendi içinde barındıran gülüncün, yüce olandan bir adımlık mesafede olduğu söylenebilir. Gülmeyi yaratan durumların sonsuz olduğu düşünüldüğünde bu paradoksun yaşamın her evresinde görüleceği açıktır (Koestler 1997, 10-11). *Keloğlan Hiç Alıyor* masalında söz konusu paradoks sıklıkla görülür. Toplumsal bakış açısına uygun olarak söylemesi gerekenleri söylemeyen, yanlış yer ve zamanda yanlış kişilere yanlış şeyler söyleyen Keloğlan, gülüncü yaratan başlıca tip olarak ortaya çıkar.

Masal boyunca okuyucuyu/dinleyiciyi güldüren kusurlar ahlaki kusurlar değil, topluma uygunsuzluk kusurlarıdır (Bergson 2006, 75). Keloğlan'ın masal boyunca yaptığı hatalar toplumun teamüllerinin dışında kaldığı için, Keloğlan bir vesileyle adeta uyarılır. Keloğlan'ın davranışını düzeltmek isteyen her bir kişi toplumun genelini ilgilenecek bir olay hakkında Keloğlan tipi aracılığıyla bu durumdaki herkese yol gösterir, üstü kapalı bir şekilde öğüt verir. Komedinin yapılabilmesi için, gülünç olacak şahsın ruhunda ona atfedilen duygunun yok sayılması gerekir. Komik tip bağımsız bir varlıkmiş gibi yönlendirilir. Karakterde katılık, otomatizm, dalgınlık, topluma uyumsuzluk birbiriyle bütünleşir. Bir tipe atfedilen komik özellikler ile insani yönü adeta iki ayrı kişiye aitmiş gibi gösterilir. Komedi, dikkati eylemler üzerine değil, jestler üzerine toplar. Burada jestlerden kasıt, bir ruh halinin kendine özgü davranışları ve hareketleri olabileceği gibi sözleri de kapsar. Komik kişi bir tiptir, ayrıca bir tipe benzemekte komiktir. Kendi özelliklerinden ayrılarak daha önceden hazırlanmış bir çerçevenin içine girmek komiği oluşturan unsurlardan biridir. Kişinin kendini başkalarının içine kolaylıkla girebileceği bir çerçeve durumuna getirmesi kendi karakterini katılaştırarak komiğin artmasını sağlar (Bergson 2006, 76-80).

Keloğlan Hiç Alıyor adlı masalda Keloğlan tipi etrafında oluşturulan komik söz konusu duruma örnektir. Masalda Keloğlan, kendisi tarafından yapılmış gibi görünen hataların tamamında benzer duruma düşebilecek bireyler için küçükten büyüğe eğlendirerek öğretme, soyut kavramlara somutluk kazandırma, yaşama dair dersler çıkarma, toplumun bir üyesi olarak bütünleşme noktasında önemli bir örnek olarak tiplendirilir. Türk halkı tarafından en çok sevilen ve benimsenen masal tiplerinden biri olarak Keloğlan, ortak bilinç dışında ve yaşamın içinde varlığını sürdüren benzer pek çok kişinin temsilcisi konumundadır. Masalı

dinleyen kişiler, mekanik bir katılık göstererek Keloğlan'a gülerken masalda yaşanan olayların hiçbir zaman kendi başlarına gelmeyeceğini düşünmektedirler. Oysaki Keloğlan'ın, annesinin her eve lazım olabilecek basit bir isteğini aklında tutamayıp söz tekrarına başvurması, günümüzde de hafızasında yer etmesini istediği bir konuyu unutmamak için pek çok kişinin uyguladığı yöntemlerden biridir. Bu çerçevede toplumda var olan komik tipin masaldaki tezahürünün Keloğlan tipinde görüldüğü söylenebilir.

SONUÇ

Henri Bergson'un *Gülme-Komiğin Anlamı Üstüne Bir Deneme*- adlı eserinden hareketle incelenen *Keloğlan Hiç Alıyor* masalında gülmeyi yaratan nedenler, bireylerin nasıl ve neye güldüğü incelenmiştir. Masalın adından başlayarak okuyucuyu/dinleyiciyi komiğe hazırlayan anlatı, toplumun teamülleri ve uygulamalarını tam olarak bilmeyen veya kavrayamamış Keloğlan tipinde gülücü ortaya çıkararak unsurun topluma uygunsuz davranış sergilemeyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Güldürmek, rahatlatmak, eğlendirmek gibi işlevleri olan mizahın, toplumsal dayanışmaya katkıda bulunma ve ilişkileri güçlendirme gibi yönleri de vardır. Günlük hayatın telaşı içinde yapılması gerekenleri, jest, tavır ve davranış düzeyinde gelecek kuşaklara aktaramayan bireyler, bu aktarımın eğlenceli bir yolla olmasını masal aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Gerçek hayatın gereklerinden kendi içinde soyutlanmış gibi görünen, H. Bergson'un ifadesiyle adeta bir "ipli kukla" gibi yönetilebilen Keloğlan, masalda toplumun, yaşamın içinde fark ettiği eksiklikleri gidermesi için somutlamaya çalıştığı bir tip olarak görülmektedir.

Söz, durum ve hareket komiğine bağlı olarak Keloğlan'ın evinden çıkıp geri dönüncüye kadar yaşadığı maceralar, kendince aşmak zorunda kaldığı engeller ses, söz ve davranış tekrarlarıyla masalda görülmektedir. Söylenenlerin Keloğlan tarafından tekrar edilmesi, yapılması gerekenin okuyucu/dinleyici açısından öğretici özelliğini pekiştirirken, toplum teamüllerinin dışına çıkanların harekete ve davranışa bağlı olarak da cezalandırılabilmesi komik unsurlar yardımıyla aktararak, hayata kaplanmış mekaniklik Keloğlan tipi yardımıyla kırdığı katılık duvarını gülmeceyle doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

AARNE Antti ve Stith Thompson (1964). **The Types of The Folktale -A Classification and Bibliography-**, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

ALANGU Tahir (1967). **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Yaylacık Matbaası.

AYVERDİ İlhan (2011). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı.

BERGSON Henri (2011). **Gülme-Komiğin Anlamı Üstüne Deneme-**, (çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

DURDUN Aysun (2008). **Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Muğla: Yüksek Lisans Tezi.

EBERHARD Wolfram ve Pertev Naili Boratav (1953). **Typen Türkischer Volksmärchen**, Viesbaden.

FREUD Sigmund (2012). **Espriler ve Bilinçdışı İlişkiler**, (çev. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.

KOESTLER Arthur (1997). **Mizah Yaratma Eylemi** (Türkçesi: Sevinç Kabakçioğlu, Özcan Kabakçioğlu), İstanbul: İris Yayıncılık.

MORREAL John (1997). **Gülmeyi Ciddiye Almak** (Türkçesi: Kubilay Aysevener-Şenay Soyer), İstanbul: İris Yayıncılık.

ÖĞÜT EKER GÜLİN (2009). **İnsan Kültür Mizah-Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah-**, Ankara: Grafiker Yayınları.

ÖNAL Mehmet Naci (2011). **Muğla Masalları (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

ÖZÜNLÜ ÜNSAL (1999). **Gülmecenin Dilleri**, İstanbul: Doruk Yayınları.

SAKAOĞLU SAIM (2003). **Masal Araştırmaları**, Ankara: Akçağ Yayınları.